

بررسی تطبیقی داستان نوح (ع) تا شروع طوفان در قرآن و سفر پیدایش

عباس همامی^۱

چکیده:

بررسی تطبیقی بخش دوم باب ششم و بخشی از باب هفتم سفر پیدایش با قرآن موضوع مقاله حاضر است.

این مقاله می‌کوشد با بررسی بحث طوفان نوح (ع) در تورات و قرآن با نگاه به اسطوره اوتناپیش‌تیم در بابل قدیم و با یافتن وجوه اشتراک و افتراق، اصل را بر عدم تحریف بگذارد و به تقریب این داستان در قرآن و تورات با یکدیگر بپردازد و با تأویل عبارات قابل تأویل و بدون تعصب، از وجوه افتراق ظاهری بکاهد و نکات مشترک را بیابد و میان دو کتاب جمع نماید، مگر در مواردی که ممکن نباشد.

کلید واژه‌ها: نوح (ع)، اوتناپیش‌تیم، کشتی و طوفان.

طرح مسأله

در مقاله پیشین متذکر شدیم که داستان نوح (ع) در اسطوره‌های اقوام گذشته وجود دارد و این داستان - با تفاوتی - در سفر پیدایش و قرآن نیز آمده است (همامی، مقایسه بحث نسل). نگاه قرآن با تورات در زمینه این داستان و دیگر داستان‌ها، معمولاً چند تفاوت دارد:

۱- دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (نیمه‌وقت واحد تهران شمال و مدعو واحد علوم و تحقیقات)
E-mail:hemami@quranhadith-ngo.ir

۱- در قرآن کمتر به بیان اعداد و ارقام پرداخته شده است، ولی تورات تأکید زیادی بر آن دارد.

۲- قرآن به مسائل جزئی داستان کمتر می‌پردازد و بنابر ایجاز دارد، ولی تورات بسیاری از موارد کم اهمیت را ذکر و گاه حتی تکرار می‌کند.

۳- قرآن کمتر به ذکر اسامی اشخاص می‌پردازد، ولی تورات اسامی اشخاص را - حتی در مواردی که هیچ اثری بر آن مترتب نیست^۱ - معمولاً ذکر می‌کند.

در این مقاله به مقایسه تفاوت‌های بنیادین و نیز اختلافات جزئی داستان طوفان نوح (ع) در سفر پیدایش و قرآن می‌پردازیم.

۱- اراده خدا بر هلاک انسان

«و خداوند دید که شرارت انسان در زمین بسیار است... و خداوند گفت: انسان را که آفریده‌ام، از روی زمین محو سازم، انسان و بهایم و حشرات و پرندگان هوا را، چونکه متأسف شدم از ساختن ایشان. اما نوح در نظر خداوند التفات یافت. این است پیدایش نوح. نوح مردی عادل بود و در عصر خود کامل، و نوح با خدا راه می‌رفت (پیدایش، ۶/ ۹-۵) قرآن جدال نوح (ع) با قوم وی را به تفصیل بیان می‌کند و هشدار نوح (ع) به آنها را متذکر می‌شود: «ولقد ارسلنا نوحاً الى قومه اتى لکم نذیر مبین أن لا تعبدوا الا الله اتى اخاف علیکم عذاب یوم الیم...» (هود، ۳۵-۲۵) و جدی نگرفتن سخن نوح (ع) از سوی مردم را - پیش و پس از شروع ساخت کشتی - بیان می‌دارد: «قالوا یا نوح قد جادلتنا فأکثرت جدالنا فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصادقین» (هود، ۳۲) و «ویصنع الفلک و کلما مرّ علیه ملاً من قومه سخروا منه». (هود، ۳۸)

تورات در توصیف نوح (ع) پیش از طوفان به چند کلمه بسنده می‌کند و می‌گوید: اما نوح در نزد خدا التفات یافت. نوح مردی عادل بود و در عصر خود کامل و نوح با خدا راه می‌رفت». در این توصیف از تلاش شبانه روزی نوح (ع) در دعوت قوم خود و شکیبایی او

۱- به عنوان نمونه می‌توان به اسامی زنان لکم در باب چهارم سفر پیدایش اشاره کرد (۱۹)

بررسی تطبیقی داستان نوح (ع) تا شروع طوفان در قرآن و سفر پیدایش ۵۳

خبری نیست و حال آنکه قرآن بر این مسأله تأکید دارد: «قال ربّ انّی دعوت قومی لیلاً و نهاراً فم یزدهم دعائی الا فراراً»^۱ (نوح، ۶ - ۵) از دیگر خصوصیات نوح (ع) در قرآن می‌توان به برگزیده خدا بودن (آل عمران، ۳۳)، هدایت شده از سوی خدا بودن (الانعام، ۸۴)، عبد شکور بودن (الاسراء، ۳)، نبوت وی (النساء، ۱۶۳) و محسن و مؤمن بودن او (الصافات، ۸۱ - ۸۰) اشاره کرد. شاید بتوان تعبیر تورات: «و نوح با خدا را می‌رفت» را به آیه «واصنع الفلک بأعیننا» (هود، ۳۷) یا «و نوحاً هدینا من قبل» (الانعام، ۸۴) تطبیق داد.

تفاوت عمده قرآن و تورات در زمینه سرگذشت نوح (ع) پیش از طوفان، در این است که قرآن نوح (ع) را با پیشینه‌ای طولانی در دعوت به توحید معرفی می‌کند (نوح، ۱-۲۴) و هود (۳۵-۲۵)، ولی تورات در این باره بیانی ندارد و با وجودی که از حداقل چهارصد و هشتاد سال عمر نوح (ع) پیش از شروع به ساخت کشتی سخن می‌گوید،^۲ شخصیت وی را به اندازه لازم توصیف نمی‌کند، در حالی که مطالبی چون طول و عرض و ارتفاع و جنس چوب کشتی را به تفصیل آورده است. (پیدایش، ۱۶/۶-۱۳)

«و نوح سه پسر آورد: سام و حام و یافث. و زمین نیز به نظر خدا فاسد گردیده و زمین از ظلم پر شده بود. و خدا زمین را دید که اینک فاسد شده است، زیرا که تمامی بشر راه خود را بر زمین فاسد کرده بودند. و خدا به نوح گفت: انتهای تمامی بشر به حضورم رسیده است زیرا که زمین به سبب ایشان پر از ظلم شده است و اینک من ایشان را با زمین هلاک خواهم ساخت. پس برای خود کشتی‌ای از چوب کوفر بساز.» (پیدایش، ۱۴/۶-۱۳)

قرآن از تعداد فرزندان نوح (ع) سخن نمی‌گوید و تنها از یک پسر از وی که به هنگام طوفان غرق شد، ذکری به میان می‌آورد. (هود، ۴۳-۴۲) از ظلم و طغیان قوم وی که از

۱- ای دعای شب و روز نوح جان ای هوای پرفروز روح جان

(همامی، مسّ عشق، ۲۰)

۲- این حداقل از جمع چهار عبارت سفر پیدایش به دست می‌آید: پنجم: ۳۲، ششم: ۱۰، ششم: ۳ و هفتم: ۶ اما معلوم نیست که در کجا و در چه زمان ساخته شد یا اینکه چه مقدار زمان در ساختن آن صرف گشت، اگرچه بعضی برآنند که فیما بین صد و صد و بیست و سال بود (هاکس، ۷۲۹). اما مدت زمان ساخت کشتی نوح (ع)، در برخی از روایات اسلامی هشتاد سال ذکر شده است. بنگرید به: طباطبایی، ۲۴۳/۱۰

عاد و ثمود هم ظالمتر بودند و طغیان بیشتری داشتند، سخن می‌گوید: «وأنه اهلك عاداً الاولی و ثمود فما أبقی و قوم نوح من قبل انهم كانوا هم أظلم و أظعی» (النجم، ۵۲-۵۰) و با توجه به اینکه در مورد عاد و ثمود می‌فرماید که در سرزمین‌ها طغیان و فساد بسیار داشتند، (الفجر، ۶۱۲) می‌توان میزان فساد قوم نوح (ع) را دریافت و با عبارت تورات مقارنه کرد.

تعبیر: «تمامی بشر را خود را بر زمین فاسد کرده بودند» و «انتهای تمامی بشر به حضورم رسیده است» نیز با آیه «و أوحی الی نوح أنه لن یؤمن من قومک الا من قد امن» (هود، ۳۶) قابل تطبیق است.

در تورات از دعای نوح (ع) برای هلاک ظالمان سخنی به میان نمی‌آید ولی در قرآن، این نوح (ع) است که پس از آگاهی از اینکه دیگر کسی به وی نخواهد گروید (هود، ۳۶)، برای هلاک کافران دعا می‌کند «قال نوح رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیاراً انک ان تذرهم یضلوا عبادک و لا یلدوا الا فاجراً کفاراً». (نوح، ۲۷ - ۲۶)

تعبیر: و اینک من ایشان را با زمین هلاک خواهم ساخت» نیز باید مجاز تلقی شود. یعنی منظور از زمین، موجودات زنده بر روی آن است.

«پس برای خود کشتی‌ای از چوب کوفر بساز... زیرا اینک من طوفان آب را بر زمین می‌آورم تا هر جسدی را که روح حیات در آن باشد، از زیر آسمان هلاک گردانم و هرچه بر زمین است، خواهد مرد». (پیدایش، ۶/ ۱۷-۱۴)

در قرآن تأکیدی بر اینکه منظور از زمین، همه آن بوده است، وجود ندارد، اگرچه از ظاهر دعای نوح (ع) برمی‌آید که منظور همه‌ی زمین بوده است: «رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیاراً». (نوح، ۲۶) اما تأکید تورات، همه زمین است: «تا آنکه همه‌ی کوههای بلند که زیر تمامی آسمانها بود، مستور شده. پانزده ذراع بالاتر، آب غلبه یافت کوهها مستور گردید». ^۱ (پیدایش، ۷/ ۱۹-۲۰)

۱- نیز: «تا نسلی بر روی تمام زمین نگاه داری». (پیدایش، ۳/۷) بنگرید به: طباطبایی، ۱۰/ ۲۶۶-۲۶۴

۲- عهد خدا با نوح (ع)

«لکن عهد خود را تو استوار می‌سازم و به کشتی درخواهی آمد، تو و پسرانت و زوجهات و ازواج پسرانت با تو». (پیدایش، ۱۸/۶)

بحث از عهد خدا، بارها در تورات مطرح شده است، از قبیل:

الف - عهد با نوح (ع) در مبحث حاضر

ب - عهد با نوح (ع) و پسران وی و ذریه آنها پس از خروج از کشتی (پیدایش، ۹-۱۷/۹)

ج - عهد با ابرام (پیدایش، ۱۸/۱۵)

د - عهد مجدّد با ابراهیم (پیدایش، ۱۷)

ه - عهد با ابراهیم، اسحاق، یعقوب (خروج، ۲۴ / ۲)

و - یادآوری عهد با ابراهیم، اسحاق، یعقوب و وعده رهایی بنی اسرائیل (خروج، ۶-۶ / ۶)

ز - تابوت عهد (خروج، ۲۵ / ۲۲-۱۰)

ح - عهد نگارش یافته بر دو لوح (تثنیه، ۴ / ۱۳)^۱

ط - عهد ده فرمان (تثنیه، ۴ / ۲ به بعد)^۲

البته عهد به غیر از عهد با خدا هم بکاررفته که از موضوع بحث این مقاله خارج است.^۳

در قرآن نیز در موارد متعددی بکاررفته است، از جمله:

الف - عهد با آدم (ع): «ولقد عهدنا الی آدم من قبل فنسی و لم نجد له عزماً»

(طه، ۱۱۵)

ب - عهد با بنی آدم: «ألم أعهد الیکم یا بنی آدم أن لاتعبدوا الشیطان» (یس، ۶۰)

ج - عهد با ابراهیم (ع): «واذ ابتلی ابراهیم ربّه بکلمات فأتمهنّ قال إنی جاعلک للنّاس

إماماً قال و من ذرّیتی قال لاینال عهدی الظّالمین» (البقره، ۱۲۴)

د - عهد با بنی اسرائیل: «و أوفوا بعهدی أوف بعهدکم» (البقره، ۴۰)

۱- بنگرید به: خروج، ۱۸ / ۳۱ و ۲۸ / ۳۴، تثنیه، ۹ / ۱۱-۱۰

۲- بنگرید به: خروج، ۲۰

۳- بنگرید به: هاکس، ۶۲۵

از موارد ذکر شده، می‌توان مورد دوم یعنی عهد با بنی‌آدم را، با عهد خدا با نوح (ع) و ذریه وی تطبیق نمود.^۱

درباره عهد خدا با نوح (ع)، دو نکته قابل توجه وجود دارد:

۱- تورات تأکید زیادی بر سه پسر داشتن نوح (ع) دارد (پیدایش، ۱۸/۶ و ۱۳/۷)، در حالی که قرآن تنها از یک پسر او - که به کشتی هم سوار نشد - بدون تصریح به نام وی یاد می‌کند. (هود، ۴۳-۴۲)

۲- تورات زن نوح (ع) را در زمره سوارشدگان به کشتی و از نجات یافتگان می‌داند، (پیدایش، ۱۸/۶ و ۱۶/۸) ولی قرآن از او به‌عنوان کافر و خیانتکار و داخل در آتش یاد می‌کند: «ضرب الله مثلاً للذین کفروا امرأة نوح و امرأة لوط کانتا تحت عبدین من عبادنا صالحین فخانتاهما فلم یغنیا عنهما من الله شیئاً و قیل ادخلا النار مع الداخلین». (التحریم، ۱۰) در قرآن تصریحی به غرق زن نوح (ع) نیست و این مسأله را باید به یکی از دوشکل زیر در نظر گرفت: الف - وی تا هنگام طوفان، کافر و خائن نبوده و پس از آن خطا کرده باشد.

ب - او نیز از جمله غرق‌شدگان بوده، ولی به غرق شدن وی تصریح نشده و با اشاره به دخول او در آتش، مطلب بیان شده باشد. این مسأله با تعبیر کلی مربوط به غرق‌شدگان سازگاری دارد: «مما خطیئاتهم أغرقوا فأدخلوا ناراً» (نوح، ۲۵)

این احتمال با لحاظ سؤال و جواب نوح (ع) با پسرش و سؤال نوح (ع) از خدا و پاسخ خداوند (هود، ۴۷-۴۲) و وعید نسبت به غرق برخی از اهل نوح (ع) (هود، ۴۰) تقویت می‌شود.^۲

۳- ورود به کشتی

«و از جمیع حیوانات، از هر ذی‌جسدی، جفتی از همه به کشتی درخواهی آورد، تا با

۱- مبحث عهد با بحث میثاق نزدیک و گاه منطبق است. این مبحث در روایات نیز مورد توجه قرار گرفته و حتی

در میان ادعیه نیز دعای عهد وجود دارد. بنگرید به: قمی، ۹۴۱

تعبیر نقص عهد، ریشه‌ای تاریخی دارد. بنگرید به: هاکس، ۶۲۵

۲- بنگرید به: طباطبایی، ۱۰/۲۲۷-۲۲۶ و ۲۳۵-۲۳۳ و نیز ۲۵۱-۲۵۰

خویش زنده نگاه‌داری، نر و ماده باشند. از پرندگان به اجناس آنها و از بهایم به اجناس آنها و از همه حشرات زمین به اجناس آنها دو دو نزد تو آیند تا زنده نگاه‌داری، و از هر آذوقه‌ای که خورده شود، بگیر و نزد خود ذخیره نما تا برای تو و آنها خوراک باشد.» (پیدایش، ۱۹/۶)

این عبارت و عبارت:

«از بهایم پاک و از بهایم ناپاک، و از پرندگان و از همه حشرات زمین، دودو، نر و ماده، نزد نوح آمدند» (پیدایش، ۸۹/۷)^۱ براین دلالت دارند که از هر جانوری دو عدد - یکی نر و دیگری ماده به کشتی سوار شده‌اند، در حالی که در همین باب آمده است:

«و از همه بهایم پاک، هفت هفت، نر و ماده با هم بگیر و از بهایم ناپاک دودو، نر و ماده، از پرندگان آسمان نیز هفت هفت، نر و ماده را» (۲ و ۳) این تغایر را می‌توان چنین برطرف کرد که هر جا سخن از «دودو» بوده، منظور فقط یک جفت نیست، بلکه یک نر و ماده است. در قرآن نیز تعبیر «من کلّ زوجین اثنین» (هود، ۴۰ و المؤمنون، ۲۷) آمده است. این بخش از قرآن را به دو شکل قرائت کرده‌اند:^۲

الف - با تنوین «کلّ» یعنی بدون اضافه آن به «زوجین» که این قرائت قابلیت شمول همه جانداران را دارد.

ب - با اضافه «کلّ» به «زوجین» که این قرائت تنها جانداران دارای نر و ماده را شامل می‌شود.

نکته حائز اهمیت اینکه برای نخستین بار در تورات، به تعبیر پاک و ناپاک برمی‌خوریم». این مسأله که ملاک پاکی و ناپاکی چیست؟ مسکوت گذاشته و تنها به این بسنده می‌شود که از بهایم پاک هفت هفت و از بهایم ناپاک، دودو، سوارکشتی کن. پرندگان آسمان نیز هفت هفت، سوار شوند. (بدون آنکه پاکی یا ناپاکی درباره آنها مطرح گردد).

اگر منظور از پاکی یا ناپاکی، جواز خوردن یا نخوردن آنها باشد، باید همه جانوران پاک

۱- نیز: ۱۶/۷-۱۴

۲- بنگرید به: طبرسی، ۱۶۰/۳

محسوب شده باشد، چراکه در دنباله (و پس از پیاده شدن از کشتی)، به نوح (ع) خطاب می شود: «هر جنبه ای که زندگی دارد، برای شما طعام باشد، همه را چون علف سبز به شما دادم، مگر گوشت با را جانش که خون او باشد، مخورید». (پیدایش، ۳-۴/۹)

علاوه بر آنکه بحث پاکی یا ناپاکی در مورد پرندگان نیز می آید: «و از هر بهیمه پاک و از هر پرندۀ پاک گرفته، قربانی های سوختنی بر مذبح گذرانید». (پیدایش، هشتم: ۲۰)

اینکه ملاک پاکی یا ناپاکی در شریعت موسی (ع) چه بوده، مورد تصریح تورات است. (ر.ک به: هاکس، ۵۷۶)، ولی اینکه همین ملاکها برای دسته بندی به پاک و ناپاک در زمان نوح (ع) هم بوده باشد، دلیلی ندارد و اصولاً بحث نسخ به شکل عام آن^۱ و به خصوص نسخ در احکام خوردنی ها مورد اختلاف قرآن با بنی اسرائیل بوده است. (ر.ک به: طباطبایی، ۳۴۵-۳۴۹/۳)

«زیرا که من بعد از هفت روز دیگر، چهل روز و چهل شب باران می بارانم و هر موجودی را که ساخته ام، از روی زمین محو می سازم» (پیدایش، ۴/۷)

در قرآن به این تعداد روزها اشاره نشده است و به نظر می رسد که این اعداد (یعنی هفت و چهل) جنبه نمادین داشته باشد.^۲

«و نوح ششصد ساله بود، چون طوفان آب بر زمین آمد». (پیدایش، ۶/۷)

تورات مجموع عمر نوح (ع) را نهصد و پنجاه سال می داند و زندگانی او پس از طوفان را سیصد و پنجاه سال ذکر می کند. (پیدایش، ۲۸-۲۹/۹) ولی از ظاهر عبارت قرآن برمی آید که مدت رسالت وی پیش از طوفان نهصد و پنجاه سال بوده است: «ولقد ارسلنا نوحاً الى قومه فلبث فيهم الف سنة الا خمسين عاماً فأخذهم الطوفان و هم ظالمون فأنجيناها و اصحاب السفينة». (العنكبوت، ۱۵-۱۴) البته احتمال ضعیفی وجود دارد که نهصد و پنجاه سال ذکر شده در آیه را، بیان کل مدت زندگی نوح (ع) بدانیم نه مدت رسالت وی.

۱- بنگرید به: خوبی، ۲۹۷-۳۰۳

۲- بنگرید به: همای، درآمدی بر هرمنوتیک و تأویل،

۳- «و در سال ششصد از زندگانی نوح...» (پیدایش، ۱۱/۷)

پیشنهاد جهت مطالعه بیشتر

- ۱- بررسی اسطوره اوتناپیش تیم در بابل قدیم (ناس، ۷۳-۷۰)
- ۲- بررسی اسطوره‌های مشابه
- ۳- مقایسه جزئیات ذکر شده در برخی از روایات اسلامی مرتبط با داستان نوح(ع) با آنچه در کتاب مقدس آمده است (ر.ک به: ری شهری، ۳۸۲/۹-۳۷۲)

نتایج مقاله

- اگرچه داستان نوح (ع) در قرآن با داستان وی در سفر پیدایش وجوه اشتراک زیادی دارد، ولی در چند جهت اختلاف دارد:
- ۱- ذکر جزئیات (اعداد و اسامی) به شکل مفصل در تورات و نپرداختن قرآن به بیشتر این جزئیات.
 - ۲- نجات یافتن همه خانواده نوح(ع) درنقل تورات و غرق پسر وی در بیان قرآن.
 - ۳- نجات زن نوح (ع) در داستان تورات و تصریح قرآن به کافر بودن وی و غرق او بنابر ظاهر آیات.
 - ۴- تفاوت ظاهر قرآن با تصریح تورات در مدت عمر نوح (ع).

کتابشناسی

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ترجمه کتاب مقدس، انتشارات ایلام، چاپ سوم، ۲۰۰۲م.
- ۳- ری شهری (محمدی)، محمد، میزان الحکمة، دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۲ ش.
- ۴- طباطبایی، سید محمد حسین، میزان فی تفسیر القرآن، مطبوعاتی اسماعیلیان، چاپ دوم (افست).
- ۵- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان لعلوم القرآن، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
- ۶- قمی، (شیخ) عباس، مفاتیح الجنان، انتشارات به نشر، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.
- ۷- کهن، آبراهام، گنجینه ای از تلمود، ترجمه امیر فریدون گرگانی، انتشارات اساطیر، چاپ اول، ۱۳۸۲ ش.
- ۸- ناس، جان بایر، تاریخ جامع ادیان، ترجمه علی اصغر حکمت، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهاردهم، ۱۳۸۳ ش.
- ۹- هاکس، جیمز، قاموس کتاب مقدس، انتشارات اساطیر، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.

۱۰- همامی، عباس، مسّ عشق - دفتر اول، انتشارات اسرار، چاپ اول، ۱۳۷۸ ش.

و مقالات

۱- همامی، عباس، درآمدی بر هرمنوتیک و تأویل، مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، بهار ۱۳۸۱.

۲- همو، مقایسه بحث نسل آدم (ع) تا نوح (ع)، مجله علمی - پژوهشی پژوهش دینی، زمستان ۱۳۸۴.